

Zawieszenie, umorzenie oraz zrzeczenie w procesie małżeńskim w kontekście procesowej reformy papieża Franciszka z 2015 roku

Proces kościelny, w szczególności kanoniczny proces dotyczący orzeczenia nieważności małżeństwa, najczęściej kończy się wydaniem wyroku: pozytywnego lub negatywnego, wraz z napisaniem odpowiedniego uzasadnienia; w ten sposób mamy do czynienia z jego naturalnym oraz logicznym zakończeniem. Powyższa uwaga natury generalnej w przedmiocie kanonicznego procesu małżeńskiego dotyczy najczęstszego zwykłego procesu spornego, procesu dokumentalnego oraz nowej formy kanonicznego procesu małżeńskiego, tj. procesu małżeńskiego skróconego przed biskupem¹.

Ta ostatnia forma współczesnego kanonicznego orzekania nieważności małżeństwa przez biskupa diecezjalnego jest niewątpliwie nowym postępowaniem procesowym, choć historycznie rzecz ujmując, oznacza znaczący powrót do praktyki sądowej Kościoła z pierwszych wieków². Forma ta będzie budziła przez najbliższe lata duże zainteresowanie, tak ze strony doktryny, jak i praktyki sądowej. Przede wszystkim zaś proces ten będzie wymagał dużej wierności myśli ustawodawcy powszechnego w celu uniknięcia nadużyć, czy też wprowadzenia przez praktykę lokalną błędnych zasad postępowania³. Powyższa forma procesowa wprowadzona

¹ Zob. M. del Pozzo, *Il processo matrimoniale più breve davanti al vescovo*, Roma 2016; W. Góralski, *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017.

² Zob. T. Rozkrut, *Sądownictwo kościelne do Dekretu Gracjana*, w: *Memoriae Ecclesiae custos*, red. J. Jurkiewicz, A. Żurek, Tarnów 2013, s. 30–32 (Dzieje Diecezji Tarnowskiej, 3).

³ Zob. W. L. Daniel, *The Abbreviated Matrimonial Process before the Bishop in Cases of „Manifest Nullity” of Marriage*, „The Jurist” 75 (2015), s. 539–591; B. A. Hebda, *Reflections on the Role of the*

przez papieża Franciszka to niewątpliwie wypełnienie doktryny Soboru Watykańskiego II: „aby postanowienia Soboru Watykańskiego II zostały ostatecznie zastosowane w praktyce w tak ważnej kwestii, postanowiono wyraźnie stwierdzić, że biskup osobiście w swoim Kościele, w którym jest ustanowiony pasterzem i głową, tym samym jest sędzią wobec wiernych, którzy zostali mu powierzeni. Należy zatem oczekiwać, że zarówno w dużych, jak i małych diecezjach biskup osobiście da sygnał do *odnowy* struktur kościelnych oraz że nie pozostawi on całkowicie funkcji sądowniczej w sprawach małżeńskich urzędowi kurialnym. Powinno się to odnosić szczególnie do procesu skróconego, który zostaje ustanowiony w celu rozpatrzenia spraw, w których istnieją najbardziej ewidentne przesłanki nieważności”⁴. Patrząc z bardzo krótkiej perspektywy historycznej na powyższe nowe zadanie spoczywające na urzędzie biskupa diecezjalnego, należy stwierdzić, że w wielu diecezjach w tej materii pozostaje jeszcze wiele do zrobienia, zarówno na płaszczyźnie mentalnej, jak i praktycznej⁵.

Prawodawca przewiduje także inne formy zakończenia procesu kanonicznego i stanowi o tym wyraźnie w kan. 1517 kodeksu prawa kanonicznego [dalej: KPK]: „instancja rozpoczyna się pozwem, kończy zaś nie tylko ogłoszeniem ostatecznego wyroku, lecz także innymi sposobami określonymi w prawie”. Do wspomnianych sposobów należą: zawieszenie instancji⁶, tymczasowe zawieszenie instancji⁷, umorzenie instancji⁸ oraz zrzeczenie się instancji⁹. Szczególnym przypadkiem w procesie małżeńskim jest zawieszenie instrukcji sprawy, czyli postępowania

Diocesan Bishop Envisioned by „Mitis Iudex Dominus Iesus”, „The Jurist” 76 (2016), s. 137–157; G. P. Montini, *L'accordo dei coniugi quale presupposto del processus matrimonialis brevior (can. 1683, 1° MIDI)*, „Periodica” 105 (2016), s. 395–415; T. J. Paprocki, *Implementation of „Mitis Iudex Dominus Iesus” in the Diocese of Springfield in Illinois*, „The Jurist” 75 (2015), s. 593–605; A. Zambon, *Il motu proprio Mitis Iudex. Punto di vista di un giudice*, „Periodica” 105 (2016), s. 417–434.

4 Papież Franciszek, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”* [dalej: MIDI], reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. *List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus”*, reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Tarnów 2015, s. 11–13.

5 Zob. T. Rozkrut, *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego, metropolity oraz konferencji biskupów za współczesny proces małżeński*, w: *Proces małżeński według motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 37–52.

6 KPK, kan. 1518, n. 1.

7 Zob. KPK, kan. 1519 § 1.

8 Zob. KPK, kan. 1520.

9 Zob. KPK, kan. 1524 § 1.

procesowego, oraz uzupełnienie zgromadzonego materiału w celu otrzymania dyspensy *super rato*¹⁰.

Ponadto, właśnie w wyniku reformy procesowej papieża Franciszka, możemy także mówić o możliwości przekształcenia procesu zwykłego w tzw. „proces biskupi”; taka możliwość wynika z odpowiedzi Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z 1 października 2015 roku¹¹. I chociaż opublikowane w styczniu 2016 roku przez Trybunał Apostolski Roty Rzymskiej *Sussidio applicativo del Motu pr. „Mitis Iudex Dominus Iesus”*¹², o takiej możliwości wyraźnie nie wspomina, to jednak nie oznacza to, że takie rozwiązanie nie może być w praktyce stosowane. Jego zastosowanie wynika bowiem z ogólnych zasad procesowych oraz z interpretacji obowiązujących norm kodeksowych.

Należałoby także podkreślić, przede wszystkim z praktycznego punktu widzenia, że współczesny kanoniczny proces małżeński, właśnie dlatego, że ma się zakończyć stosunkowo szybko, powinien przebiegać sprawnie, co oznacza zarazem, że powinien być dobrze przygotowany. W szczególności dużego praktycznego znaczenia nabiera tutaj zaproponowane przez reformę procesową papieża Franciszka badanie przedprocesowe (*duszpasterskie*), które powinno odbywać się „w strukturach parafialnych lub diecezjalnych dla wiernych będących w separacji lub rozwiedzionych, podających w wątpliwość ważność ich małżeństwa lub przekonanych o jego nieważności”¹³. Co więcej, według niektórych autorów powyższe nowe struktury mogłyby posłużyć także jako miejsce, w którym można by podjąć ewentualne próby pogodzenia małżonków, naturalnie o ile jest to jeszcze praktycznie możliwe¹⁴.

W odniesieniu do nowej propozycji prawodawcy powszechnego kard. Peter Erdő wskazuje, że celem nowych struktur kościelnych będzie służenie wiernym kompetentną pomocą duszpasterską oraz prawną; łącznie z przygotowaniem na ten cel odpowiedniego *vademecum*, być może opracowanego z polecenia poszczególnych

¹⁰ Zob. KPK, kan. 1678 § 4. Por. P. Amenta, *Lo scioglimento del vincolo matrimoniale; storia, legislazione e prassi*, Città del Vaticano 2017, s. 135.

¹¹ Zob. <http://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/risposte-particolari/Procedure%20oper%20la%20Dichiarazione%20della%20Nullit%C3%A0%20matrimoniale/On%20the%20conversion%20of%20the%20formal%20process%20to%20the%20processus%20obrevior%20and%20the%20absent%20respondent.pdf> (1.03.2017).

¹² Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu pr. „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Città del Vaticano, gennaio 2016.

¹³ MIDI, art. 1; zob. MIDI, art. 2–5.

¹⁴ Por. B. N. Ejeh, *Mitis Iudex Dominus Iesus: pregi e questioni aperte*, in: *Ius et iustitia XVIII. Acta XVI symposii iuris canonici anni 2016*, ed. Ján Duda, Kežmarok 2016, s. 242.

konferencji biskupów¹⁵. Wydaje się, że przy tworzeniu tych nowych struktur można ewentualnie skorzystać z doświadczenia istniejących przy sądach kościelnych poradni prawnych, o których stanowi art. 113 § 1 Instrukcji procesowej *Dignitas connubii* [dalej: DC] z 2005 roku: „przy każdym sądzie powinien być urząd albo osoba, aby każdy mógł swobodnie i szybko uzyskać poradę dotyczącą możliwości i sposobu postępowania zmierzającego, jeśli to okazuje się możliwe, do wprowadzenia swojej sprawy o nieważność małżeństwa”¹⁶.

Do powyższej problematyki nawiązał papież Franciszek w Posynodalnej adhortacji apostołskiej *Amoris laetitia* [dalej: AL] (2016), kiedy wskazał, że „opieszałość procesu irytuje i nuży ludzi. Moje niedawne dwa dokumenty na ten temat”¹⁷ doprowadziły do uproszczenia procedur dla ewentualnej deklaracji nieważności małżeństwa”¹⁸. Jest to konkretna odpowiedź na sugestie uczestników Synodu Biskupów z 2014 roku, którzy wskazywali, że współczesne kanoniczne procesy małżeńskie powinny być bardziej dostępne oraz winny odbywać się w sposób bardziej sprawny¹⁹.

W rysującym się kontekście należy jednak zawsze pamiętać o pierwszym zadaniu kościelnych struktur sądowych, a być może w szczególności duszpasterskiego oddziaływania Kościoła, którym jest stałe dążenie do pogodzenia stron oraz unikanie wszelkich procesów.

1. Mimo wszystko pojednanie stron

Ustawodawca kościelny w kan. 1446 podaje normę generalną, według której „wszyscy wierni, przede wszystkim zaś biskupi, winni pilnie pracować, by zachowując sprawiedliwość, na ile to możliwe, wykluczyć spory w Ludzie Bożym i jak najszybciej pokojowo je rozwiązywać”²⁰.

¹⁵ Por. P. Erdő, *Osservazioni sulla nuova regolamentazione del processo matrimoniale*, „Periodica” 105 (2016), s. 659n.

¹⁶ Zob. W. Kiwior, *Komentarz do art. 113, w: Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 176n.

¹⁷ Zob. Papież Franciszek, List apostołski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, reformujący kanony kodeksu prawa kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (2015) oraz List apostołski motu proprio *Mitis et misericors Iesus*, reformujący kanony kodeksu kanonów Kościołów wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (2015) – uwaga: T. R.

¹⁸ AL, n. 244.

¹⁹ Por. P. Erdő, *Osservazioni sulla nuova...*, dz. cyt., s. 623.

²⁰ KPK, kan. 1446 § 1.

Do czasu reformy procesowej przeprowadzonej przez papieża Franciszka w 2015 roku biskupi diecezjalni praktycznie nie interesowali się procesami w Kościele. Obecnie są nie tylko odpowiedzialni za ten sektor życia Kościoła – co zresztą także przedtem było przedmiotem ich posługi w Kościołach partykularnych – ale zostali oni przez biskupa Rzymu czynnie zaangażowani w kanoniczne procesy małżeńskie, przede wszystkim właśnie poprzez „proces biskupi”, w którym biskup diecezjalny jest jego głównym protagonistą („centralità del Vescovo diocesano quale giudice”)²¹. Aktualnie sprawowanie personalnie władzy przez biskupa diecezjalnego pozostaje czytelnym znakiem sprawowania władzy sądowej przez Kościół²². Co więcej, reforma procesowa papieża Franciszka sprawia, że odpowiedzialność biskupa diecezjalnego za proces małżeński staje się jeszcze bardziej znacząca; w przeciwnym razie może bowiem dojść do sytuacji, że nauczanie na temat nierozzerwalności małżeństwa stanie się mało istotne²³.

Oprócz kierowania się przywołaną powyżej normą, „sędzia na początku sprawy, a także w każdym innym czasie, dostrzegając jakąkolwiek nadzieję dobrego wyniku, powinien zachęcić strony i dopomóc im, by szukały słusznego rozwiązania sporu przez wspólne porozumienie, i wskazać odpowiednie do tego drogi, korzystając także z pośrednictwa poważnych osób”²⁴. Niewątpliwie w tej sytuacji, oprócz mediacji duszpasterskiej, ważną oraz ciągle aktualną propozycją ze strony Kościoła, pozostaje instytucja uważnienia małżeństwa, w szczególności uważnienie w związku, którego dokonanie w pojedynczych przypadkach jest w kompetencjach biskupa diecezjalnego²⁵. Natomiast „jeśli spór dotyczy prywatnego dobra stron, sędzia powinien się zorientować, czy nie byłoby pożyteczne zastosować ugodę lub sąd polubowny, zgodnie z przepisami kan. 1713–1716”²⁶. Takie postępowania nie są jednak możliwe do zastosowania w kanonicznym procesie małżeńskim.

Zreformowany proces małżeński rozpoczyna kan. 1675, który jasno stanowi, że „sędzia przed przyjęciem sprawy winien mieć pewność, że małżeństwo się rozpadło w sposób nieodwracalny, tak iż nie ma możliwości wznowienia wspólnoty życia

21 Zob. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo...*, dz. cyt., s. 6n.

22 Por. M. del Pozzo, *Il processo matrimoniale...*, dz. cyt., s. 57.

23 Por. P. Malecha, *La responsabilità del vescovo diocesano nel processo giudiziale matrimoniale dopo la promulgazione del „motu proprio” Mitis Iudex di papa Francesco*, in: *Ius et iustitia XVIII. Acta XVI symposii iuris canonici anni 2016*, ed. Ján Duda, Kežmarok 2016, s. 124n.

24 KPK, kan. 1446 § 2.

25 Zob. KPK, kan. 1165 § 1.

26 KPK, kan. 1446 § 3.

małżeńskiego”. Do powyższej normy nawiązuje także cytowane już *Sussidio applicativo del Motu pr. „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, kiedy stwierdza, że doświadczenie uczy, że kiedy rozpoczyna się proces kościelny, to nie ma już praktycznie możliwości na pojednanie się stron, sędzia zatem powinien mieć pewność, że faktycznie nie jest już możliwe wznowienie wspólnoty życia małżeńskiego²⁷. Stąd też sędzia winien zaznaczyć w aktach procesu, że przyjmuje sprawę do rozpatrzenia sądowego, warunkiem bowiem – aczkolwiek nieformalny – o niemożliwości wznowienia wspólnoty małżeńskiej został spełniony, np. może wskazać, że strony są już po rozwodzie cywilnym, a zaskarżona wspólnota małżeńska rozpadła się rzeczywiście definitywnie. Ponadto sędzia kościelny winien uczynić wszystko, aby strony nie żyły względem siebie urazy (co niejednokrotnie będzie bardzo trudne) i zgodnie z art. 95 § 1 instrukcji *Dignitas connubii* winien przypomnieć, że „w celu łatwiejszego odkrycia prawdy i lepszego zagwarantowania prawa do obrony jest bardzo wskazane, aby obydwój małżonkowie wzięli udział w procesie o nieważność małżeństwa”²⁸.

Kardynał Erdő podał praktyczną wskazówkę, odwołując się do przykładu Węgier, gdzie sądy kościelne wymagają, aby do pozwu została dołączona kopia cywilnego wyroku rozwodowego, która jest wówczas postrzegana jako dowód z dokumentu, że małżeństwo stron rozpadło się definitywnie²⁹.

W kontekście rozpoczynającego się kanonicznego procesu małżeńskiego, z bogatego magisterium rotalnego papieża Jana Pawła II należy przywołać fragment z jego alokucji rotalnej z 1996 roku, w której wyraźnie wskazał, że małżonkom przysługuje prawo do zaskarżenia zawartego małżeństwa, nie przysługuje im jednak ani prawo do jego nieważności, ani do jego ważności, albowiem wyrok sądu kościelnego w rzeczywistości nie ma charakteru konstytutywnego, lecz jedynie deklaracyjny³⁰.

27 Zob. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo...*, dz. cyt., s. 25.

28 T. Rozkrut, *Komentarz do kan. 1675 MIDI*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 90.

29 Zob. P. Erdő, *Osservazioni sulla nuova...*, dz. cyt., s. 658, przypis nr 92.

30 Zob. *Ad Romanae Rotae iudices habita*, 22.01.1996, „Acta Apostolicae Sedis” 88 (1996) 775, n. 3.

2. Zawieszenie instancji

Pierwszym sposobem zakończenia instancji – innym niż wydanie oraz ogłoszenie wyroku ostatecznego – oraz przewidzianym przez prawodawcę kościelnego jest zawieszenie instancji w przypadku śmierci strony procesowej, konkretnie strony powodowej lub pozwanej³¹. Wówczas, „przed zamknięciem postępowania dowodowego instancja ulega zawieszeniu, dopóki spadkobierca zmarłego, następca albo ten, kto jest zainteresowany, nie podejmie sporu”³²; natomiast „po zamknięciu postępowania dowodowego, sędzia powinien prowadzić sprawę do końca, pozyskując pełnomocnika, jeżeli jest, a jeśli nie, to spadkobiercę zmarłego lub następcę”³³.

Trzeba zaznaczyć, że czasami trudno będzie powyższe osoby znaleźć, nie zawsze też będą one zainteresowane, aby zajmować się zawieszonym procesem małżeńskim. Ponadto ewentualny pełnomocnik może stwierdzić, że wraz ze śmiercią zleceńodawcy wygasło jego pełnomocnictwo, stąd też nie będzie dalej pełnił swojej funkcji procesowej. Do wspomnianych sposobów postępowania opisanych w kan. 1518 odwoływał się wprost zarówno stary kan. 1675 § 2, jak i obowiązujący kan. 1674 § 3: „gdyby zaś małżonek zmarł podczas trwania postępowania, należy zachować kan. 1518”.

Wspomniane zawieszenie – zgodnie z kan. 1520 – winno trwać sześć miesięcy; czas ten winno się liczyć od momentu powiadomienia spadkobiercy zmarłego, jego następcy albo tego, kto jest ewentualnie zainteresowany prowadzeniem instancji (chyba, że ustawa partykularna postanawia co do wskazanego czasu inaczej, co w praktyce będzie raczej rzadkością, gdyż współczesne partykularne prawo procesowe jest słabo rozwinięte); sukcesywnie winien mieć miejsce dekret umorzenia instancji oraz przekazanie akt do archiwum sądowego. W takim wypadku zawieszenie przekształci się w umorzenie, nie będzie więc trwało w nieskończoność – w ten sposób zostanie rozpoczęta instancja legalnie zakończona³⁴. Decyzja sędziego będzie miała wówczas charakter jedynie deklaracyjny, a nie konstytutywny³⁵. Naturalnie osoba podejmująca proces musi wykazać swój interes prawny, aby kontynuować dalej instancję; taką osobą pozostaje niewątpliwie rzecznik

31 Por. F. D'Ostilio, *Sospensione o interruzione*, „Apollinaris” 95 (1992), s. 217–236.

32 KPK, kan. 1518, n. 1; zob. DC, art. 143, n. 1.

33 KPK, kan. 1518, n. 2; zob. DC, art. 143, n. 2.

34 Por. F. D'Ostilio, *Sospensione...*, dz. cyt., s. 226.

35 Por. DC, art. 144 § 2 oraz F. D'Ostilio, *Sospensione...*, dz. cyt., s. 219.

sprawiedliwości, który na mocy kan. 1674 § 1, nr 2 zaskarżył małżeństwo i pragnie, by sprawa została definitywnie zakończona.

Natomiast w drugim wypadku, już po zamknięciu postępowania dowodowego, sprawa winna być doprowadzona do końca – tutaj nie mówimy zatem o zawieszeniu, gdyż rozpoczętą sprawę należy zakończyć. W praktyce jednak może okazać się, że również w tej sytuacji nie będzie osoby zainteresowanej dalszym prowadzeniem rozpoczętego procesu i będziemy mieli do czynienia ze swoistą „sztuką dla sztuki”.

Naturalnie trzeba mieć świadomość, że zarówno w pierwszym, jak i drugim przypadku dalszym postępowaniem procesowym nie będą zainteresowani wdowa ani wdowiec, którzy prowadzili proces kościelny jedynie w celu uzyskania „wolności kanonicznej” w perspektywie zawarcia nowego małżeństwa w Kościele. Co więcej, dalsze postępowanie procesowe mogłoby ewentualnie zakończyć się wydaniem niekoniecznie wyroku pozytywnego, ale także, przynajmniej w niektórych wypadkach, wyroku negatywnego, do którego mógłby zostać również dołączony zakaz zawierania kolejnego małżeństwa (czyli tzw. *vetitum*). To zaś utrudniałoby życie żyjącej strony procesowej oraz oddalało i komplikowało perspektywę zawarcia nowego małżeństwa kanonicznego, do którego ważności wystarczy tylko przedstawić akt zgonu byłego współmałżonka.

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku przewiduje także **tymczasowe zawieszenie instancji**: „jeżeli przestaje pełnić zadania opiekun lub kurator albo pełnomocnik, który jest konieczny zgodnie z przepisem kan. 1481, §§ 1 i 3, następuje tymczasowe zawieszenie instancji”³⁶. W takiej sytuacji – jak podaje norma prawna zawarta w kan. 1519 § 2 – obowiązek szybkiego działania pozostaje w kompetencjach sędziego: „powinien jak najszybciej ustanowić innego opiekuna lub kuratora; natomiast pełnomocnika procesowego może ustanowić, jeśli zaniedbała tego strona, w krótkim czasie ustalonym przez tegoż sędziego”³⁷.

Ponadto art. 145 § 1–2 instrukcji *Dignitas connubii* z 2015 roku, bez odwoływania się do konkretnych kanonów z kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku, mówi również o zawieszeniu sprawy głównej „także w przypadku, ilekroć trzeba rozwiązać jakąś kwestię, od której zależy zakończenie instancji lub sam wyrok w sprawie głównej” oraz „przy rozpatrzeniu skargi o nieważność wyroku ostatecznego lub w przypadku rozpatrywania sprawy z tytułu przeszkody węzła, jeżeli w tym czasie pojawiła się wątpliwość co do istnienia poprzedniego węzła”. Powyższe zawieszenie

³⁶ KPK, kan. 1519 § 1; zob. DC, art. 144 § 1.

³⁷ F. D’Ostilio, *Sospensione...*, dz. cyt., s. 218.

będzie miało niewątpliwie charakter krótkotrwały i będzie służyło albo rozwiązaniu sprawy wadkowej, o której w kan. 1587–1591, albo wystąpi w wypadku skargi o nieważność wyroku ostatecznego, albo w przypadku pojawienia się wątpliwości co do istnienia poprzedniego węzła małżeńskiego³⁸. Rozwiązanie wskazanych wątpliwości przez instrukcję procesową *Dignitas connubii* będzie skutkowało zniesieniem wskazanego tymczasowego zawieszenia.

Podsumowując, należy wskazać, że wymienione sytuacje powodujące zawieszenie instancji są wymienione w kodeksie prawa kanonicznego w sposób ścisły, stąd też nie należy zawieszenia stosować do innych przypadków nieprzewidzianych przez prawodawcę; ewentualne decyzje podjęte w okresie zawieszenia są nieważne, nie występuje także przedawnienie wynikające z upływu czasu, instancja może być sukcesywnie kontynuowana od momentu jej legalnego zawieszenia³⁹.

3. Umorzenie instancji

W sytuacji kiedy strony procesowe, „nie mając żadnej przeszkody, nie podejmują w ciągu sześciu miesięcy żadnego aktu procesowego, następuje umorzenie instancji. Ustawa partykularna może ustalić inne terminy umarzające⁴⁰. Sukcesywnie instrukcja *Dignitas connubii* podaje praktyczną uwagę w przedmiocie umorzenia instancji, czyli w wypadku zakończenia – a właściwie definitywnego przerwania procesu – przed jego ostatecznym rozstrzygnięciem: „trybunał jednak niech nie zaniebda zwrócenia uwagi na to, czy strona wiedziała o konieczności działania⁴¹. Nie jest istotne, czy ewentualnie podjęty akt procesowy był ważny lub nie, istotne jest bowiem, że strona miała wyraźną wolę kontynuowania rozpoczętej instancji⁴².

Instytucja umorzenia zmniejsza możliwość nieograniczonego w czasie prowadzenia spraw, czyli umożliwia uwalnianie sądów od spraw, którymi nikt się nie interesuje. Literalnie norma skierowana jest do obu procesujących się stron, ale praktycznie odnosi się do strony powodowej, gdyż strona pozwana nie ma obowiązku

³⁸ Por. H. Stawniak, *Komentarz do art. 145, w: Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, dz. cyt., s. 218.

³⁹ Por. V. Palestro, *L'istanza della lite (Cann. 1517–1525)*, w: *Il processo matrimoniale canonico*, a cura di P. A. Bonnet, C. Gullo, Città del Vaticano 1994, s. 545.

⁴⁰ KPK, kan. 1520; zob. DC, art. 146.

⁴¹ DC, art. 146.

⁴² Por. V. Palestro, *L'istanza...*, dz. cyt., s. 554.

działania, jeśli sędzia jej nie wzywa. Czas, który musi upłynąć do umorzenia sprawy, jest czasem użytecznym, co wynika z klauzuli *nullo obstante impedimento*. Trzeba zatem uznać, że czas sześciu miesięcy płynie, gdy powód wiedział, że miał obowiązek działania, wiedział, że upływa wyznaczony na to czas i mógł faktycznie działać. Podstawą umorzenia jest więc tylko świadome i dobrowolne zaniechanie strony – sędzia musi być o tym przekonany. Upewnienie się o świadomej bezczynności może wynikać z jej upomnienia. Wskazany termin sześciu miesięcy może być przez prawo partykularne zmieniony. Zatem tylko zaniechanie działania strony, a nie sądu, jest podstawą umorzenia instancji⁴³.

Ponadto prawodawca kodeksowy z 1983 roku ustalił, że:

– umorzenie następuje z mocy prawa oraz powinno być ogłoszone z urzędu⁴⁴. Umorzenie instancji następuje z mocy samego prawa, czyli sędzia nie musi czekać na wniosek którejkolwiek strony, lecz wystarczy, że zostały spełnione wyżej określone warunki, tj.: strona wiedziała, że ma obowiązek działania; wiedziała, że upływa wyznaczony na to czas; strona mogła faktycznie działać. Umorzenie jednak musi być ogłoszone z urzędu, chociaż ma charakter czysto deklaracyjny i nie wymaga zgody strony i sędziego. Nie ma jednak umorzenia z mocy prawa, gdyby któryś z warunków nie został spełniony, np. strona nie mogła faktycznie podjąć żadnej czynności w sytuacji, w której się znalazła⁴⁵. Naturalnie niewyobrażalne byłoby umorzenie instancji tylko z tego powodu, że np. obrońca węzła małżeńskiego przez wiele miesięcy zaniebował wykonywanie swoich obowiązków. Przykładowo w wypadku jego poważnej choroby, która przedłużałaby toczące się postępowanie sądowe, należałoby ewentualnie zmienić obrońcę węzła małżeńskiego. Ponadto gdyby nie zostały spełnione wymienione powyżej warunki, to taki dekret umorzenia mógłby zostać zaskarżony;

– umorzenie instancji powoduje wygaśnięcie akt procesu, ale nie akt sprawy (zob. KPK, kan. 1472 § 1), które ewentualnie mogą być wykorzystane w nowym procesie małżeńskim, na zasadach określonych w prawie⁴⁶;

⁴³ Por. H. Stawniak, *Komentarz do art. 146, w: Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas conubii”*, dz. cyt., s. 219n.

⁴⁴ „Umorzenie następuje z mocy samego prawa i przeciwko wszystkim, nawet małoletnim oraz tym, którzy są z małoletnimi zrównani, a także winno być ogłoszone z urzędu, z zachowaniem uprawnienia do żądania odszkodowania od opiekunów, kuratorów, zarządców, pełnomocników, jeśli nie udowodnią, że byli bez winy” (KPK, kan. 1521); zob. DC, art. 147.

⁴⁵ Por. H. Stawniak, *Komentarz do art. 147, w: Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas conubii”*, dz. cyt., s. 220.

⁴⁶ „Umorzenie powoduje wygaśnięcie akt procesu, lecz nie akt sprawy; co więcej, mogą one mieć moc także w innej instancji, byleby sprawa toczyła się między tymi samymi osobami i co do tej sa-

– wydatki umorzonego procesu, poczynione przez każdego z procesujących się, są ponoszone przez nich⁴⁷.

Konkludując, należy stwierdzić, że umorzenie instancji następuje w wyniku postanowienia przepisów prawa, jednak przy zachowaniu ewentualnej możliwości wykorzystania akt sprawy (tj. oświadczenia stron procesowych, zeznań świadków, dostarczonych dokumentów, opinii biegłych) w innej instancji, poprzez złożenie nowej skargi powodowej lub poprzez prośbę o wznowienie postępowania w trybunale apelacyjnym, jeżeli na tym etapie nastąpiłoby umorzenie; natomiast w sytuacjach wyjątkowych – kiedy udowodniona zostanie niemożliwość podjęcia aktu procesowego – należałoby wnioskować do sędziego o odwołanie wydanego dekretu umorzenia⁴⁸.

4. Zrzeczenie się instancji

Prawodawca kodeksowy mówi także o całkowitym zrzeczeniu się instancji przez powoda oraz o zrzeczeniu się wszystkich bądź niektórych aktów procesowych przez stronę powodową oraz stronę pozwaną⁴⁹. Instrukcja *Dignitas connubii* doprecyzowuje, że chodzi tutaj przede wszystkim o akta procesowe, o które powód lub strona pozwana sami prosili⁵⁰. Przy zrzeczeniu całkowitym jego autor deklaruje w sposób oczywisty, że pragnie zakończyć spór bez sukcesywnego dążenia do jego definitywnego zakończenia i otrzymania decyzji merytorycznej⁵¹. Zgodnie z kan. 1636 powyższe zrzeczenie może dotyczyć także apelacji, również tej złożonej ewentualnie przez obrońcę wężła małżeńskiego lub promotora sprawiedliwości⁵².

mej rzeczy; co zaś dotyczy obcych, to mają one tylko siłę dokumentów” (KPK, kan. 1522; zob. DC, art. 148).

47 Zob. KPK, kan. 1523; zob. DC, art. 149.

48 Por. V. Palestro, *L'istanza...*, dz. cyt., s. 54n.

49 „W każdym stadium i na każdym stopniu sądu powód może się rzec instancji; podobnie tak powód, jak i strona pozwana mogą się rzec czy to wszystkich, czy niektórych tylko aktów procesowych” (KPK, kan. 1524 § 1). Zob. DC, art. 150 § 1.

50 Zob. DC, art. 150 § 1.

51 Por. V. Palestro, *L'istanza...*, dz. cyt., s. 559.

52 Zob. także KPK, kan. 1594, n. 2 na temat ewentualnego zrzeczenia się poprzez nie stawienie się w sądzie, ale jeszcze przed zawiązaniem sporu (określeniem formuły wątpliwości – zob. DC, art. 140, n. 2). W takim wypadku będziemy mieli do czynienia z zaniechaniem instancji. Również ta sytuacja

Kodeks stanowi także o warunkach oraz skutkach wynikających ze zrzeczenia. Najpierw podaje, że „opiekunowie i zarządcy osób prawnych, by mogli się zrzec instancji, potrzebują albo rady, albo zgody tych, których udział jest wymagany do dokonania aktów przekraczających granice zwyczajnego zarządu”⁵³, aby sukcesywnie postanowić, że „zrzeczenie się, by było ważne, musi być dokonane na piśmie i powinno być podpisane przez stronę lub przez jej pełnomocnika, posiadającego jednak specjalne zlecenie, zakomunikowane drugiej stronie i przez nią zaakceptowane lub przynajmniej nie zwalczane i przyjęte przez sędziego”⁵⁴. Ponadto, o przypadku zrzeczenia się pojedynczego aktu procesowego, np. zrzeczenia się przesłuchania powołanego już świadka procesowego, należy poinformować obrońcę węzła małżeńskiego⁵⁵, który zgodnie z art. 197 *Dignitas connubii* może się domagać, aby powołany świadek, mimo że strona sukcesywnie zrzeka się jego przesłuchania, został jednak przesłuchany⁵⁶.

Ściśle rzecz biorąc, strona może zrzec się tylko tych aktów procesowych, których sama żądała lub które sama zgłaszała. Prawodawca przy zrzeczeniu się instancji domaga się, by do jego ważności zostało spełnionych łącznie pięć warunków. Są to: 1. zrzeczenie dokonane na piśmie; 2. podpisanie go przez stronę lub przez pełnomocnika posiadającego do tej czynności specjalne zlecenie; 3. zakomunikowanie drugiej stronie; 4. zaakceptowanie przez stronę lub przynajmniej niekwestionowanie zrzeczenia; 5. przyjęcie zrzeczenia przez przewodniczącego lub ponensa⁵⁷.

Zrzeczenie przyjęte przez sędziego, w odniesieniu do aktów, których się zrzeciono, rodzi te same skutki, co umorzenie instancji, a także zobowiązuje zrzekającego się do poniesienia wydatków za akta, których się zrzekł⁵⁸.

procesowa postuluje jego dobre wcześniejsze przygotowanie, przede wszystkim na etapie przygotowania przedprocesowego (duszpasterskiego).

53 KPK, kan. 1524 § 2.

54 KPK, kan. 1524 § 3. Instrukcja procesowa stanowi identycznie, choć w swoim doprecyzowaniu jest bardziej praktyczna: „Zrzeczenie się, by było ważne, musi być dokonane na piśmie; powinno być podpisane przez stronę lub przez jej pełnomocnika, posiadającego specjalne zlecenie; musi być zakomunikowane drugiej stronie, zaakceptowane lub przynajmniej niekwestionowane przez tą ostatnią, i przyjęte przez przewodniczącego lub przez ponensa” (DC, art. 150).

55 Zob. DC, art. 150 § 3.

56 Zob. KPK, kan. 1551.

57 Por. H. Stawniak, *Komentarz do art. 150, w: Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, dz. cyt., s. 222.

58 Zob. KPK, kan. 1525, zob. DC, art. 151.

Ponadto instrukcja *Dignitas connubii* wskazuje praktycznie, że w przypadku umorzenia lub zrzeczenia się sprawa może być ponownie przyjęta, jednak z zachowaniem postanowień art. 19 wspomnianej instrukcji⁵⁹.

5. Zawieszenie i uzupełnienie instrukcji do dyspensy *super rato*

Nowo zredagowany w wyniku reformy procesowej z 2015 roku kan. 1678 § 4 stanowi, że „ilekroć podczas instrukcji sprawy wyłoni się bardzo prawdopodobna wątpliwość, że małżeństwo nie zostało dopełnione, trybunał może, po wysłuchaniu stron, zawiesić sprawę o nieważność, uzupełnić instrukcję do dyspensy *super rato*, a następnie przesłać akta do Stolicy Apostolskiej wraz z prośbą o dyspensę od jednego lub obydwójga małżonków wraz z wotum trybunału i biskupa”.

W praktyce sądowej może zdarzyć się, że proces o nieważność małżeństwa – zarówno ten w formie zwykłego procesu spornego, jak i „proces biskupi” – może zrodzić uzasadnioną wątpliwość, że małżeństwo pozostaje niedopełnione. Wówczas może mieć miejsce zawieszenie procesu, jedynie po wysłuchaniu stron (*auditis partibus*), i stosowne sukcesywne uzupełnienie instrukcji w nowym przedmiocie badania sądowego; na taką zmianę nie jest już zatem wymagana zgoda stron (*de consensu partium*), jak to postanawiał zniesiony kan. 1681⁶⁰. W ten sposób, w wyniku ostatniej reformy procesowej, zostało uproszczone zawieszenie instrukcji procesowej oraz przejście na drogę administracyjną *super rato*⁶¹. Niemniej jednak Grzegorz Erlebach praktycznie podpowiada, że warunkiem udzielenia dyspensy papieskiej jest stosowna prośba, przynajmniej jednego z małżonków; a zatem przekształcenie nie może nastąpić w wypadku negacji działania sądu przez strony procesowe⁶².

59 Zob. DC, art. 152.

60 Zob. T. Rozkrut, *Komentarz do kan. 1678 § 4 MIDI*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 115; Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo...*, dz. cyt., s. 27.

61 Zob. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo...*, dz. cyt., s. 28.

62 Por. G. Erlebach, *Alcuni aspetti applicativi del processo ordinario secondo il motu proprio Mitis Iudex*, in: *Ius et iustitia XVIII. Acta XVI symposii iuris canonici anni 2016*, ed. Ján Duda, Kežmarok 2016, s. 158.

Wydaje się, że także proces skrócony przed biskupem, jak to już zostało zasugerowane powyżej, może być tak samo zawieszony (mimo że kan. 1678 § 4 znajduje się poza kanonami dotyczącymi procesu małżeńskiego skróconego przed biskupem), i rozpoczęte postępowanie winno zostać w takim wypadku uzupełnione w celu uzyskania dyspensy papieskiej.

Naturalnie wskazane zawieszenie zostaje „skonsumowane” w wypadku dyspensy udzielonej przez biskupa Rzymu; natomiast w wypadku wątpliwości co do jej udzielenia winno nastąpić odwieszenie instancji oraz jej dokończenie na drodze procesowej w kierunku wydania wyroku ostatecznego; stąd też wskazane zawieszenie i sukcesywne uzupełnienie instrukcji *super rato* oraz przekazanie prośby do Trybunału Apostolskiego Roty Rzymskiej winno mieć miejsce jedynie w sprawach niebudzących wątpliwości, tak aby uniknąć odrzucenia prośby na poziomie Stolicy Apostolskiej⁶³.

6. Zawieszenie procesu zwykłego i przekształcenie go w proces skrócony *coram episcopo*

Istnieje również możliwość przekształcenia rozpoczętego już zwykłego procesu małżeńskiego w proces małżeński skrócony przed biskupem. W tym wypadku nie idzie o sytuację, którą Wojciech Góralski określa jako „przejście z procesu zwyczajnego na proces skrócony”, opisaną w art. 15, „Zasad proceduralnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa” zawartych w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, które stanowią, że „jeżeli została przedłożona skarga powodowa w celu rozpoczęcia procesu zwykłego, jednak wikariusz sądowy uważa, że może ona zostać rozpoznana w procesie skróconym, powinien on wraz z notyfikacją skargi, zgodnie z kan. 1676 § 1, stronie pozwanej, która jej nie podpisała, równocześnie poprosić ją o poinformowanie sądu, czy zamierza przyłączyć się do przedstawionego żądania i uczestniczyć w procesie”⁶⁴. Widać zatem, i niewątpliwie należałoby podzielić tę opinię, że „proces biskupi” cieszy się pierwszeństwem w stosunku do „tradycyjnego” procesu zwykłego⁶⁵.

63 Por. P. Amenta, *Lo scioglimento...*, dz. cyt., s. 135.

64 Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, dz. cyt., s. 112n.

65 Por. V. Andriano, *La normativa canonica sul matrimonio e la riforma del processo di nullità*, Città del Vaticano 2016, s. 203.

O takiej wskazanej powyżej możliwości przekształcenia, ale już po określeniu formuły wątpliwości – w odniesieniu do normy nowego kan. 1678 § 4, czyli na zasadzie analogii („If a process has begun in a formal way, there is – in a similar way as the passage from a formal process to the request of a dispensation *super rato* [cfr. new canon 1678 § 4] – the possibility to suspend the formal process and ask the parties for their consent to continue the instruction under the rules of the brief process”) – mówi interpretacja Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z dnia 1 października 2015 roku; jej warunkiem jest obopólna zgoda stron na taki proces: „The consent of both parties required to initiate this procedure is a condition *sine qua non*. This explicit consent is foremost necessary because the brief process is an exception to the general norm”⁶⁶. Góralski zauważył nawet, że brak zgody drugiego małżonka na zainicjowanie procesu skróconego oznacza przyznanie temu małżonkowi prawa swoistego weta⁶⁷. A zatem powyższa zgoda drugiego współmałżonka na proces skrócony musi być wyraźna oraz formalna, to znaczy winna być wyrażona na piśmie lub w innej publicznej formie; w żadnym wypadku nie można jedynie opierać się na jej domniemaniu⁶⁸.

Gdyby sukcesywnie biskup diecezjalny nie nabył koniecznej pewności moralnej do pozytywnego wyrokowania, to wtedy sprawa wraca do poprzedniej formy procesu i winna być kontynuowana od momentu jej zawieszenia aż do wydania ostatecznego wyroku⁶⁹.

Należy również pamiętać, że ewentualne zawieszenie procesu skróconego przed biskupem i skierowanie go (lub ewentualny powrót) na drogę procesu zwykłego może nastąpić także wcześniej, zanim jeszcze biskup otrzymał akta celem wyrokowania, kiedy podczas instrukcji dowodowej pojawiły się wątpliwości i trudności, czy to natury formalnej (np. strona pozwana nie zgłosiła się do takiego procesu) lub dowodowej (np. wymagana będzie większa liczba dowodów procesowych, bardziej staranne ich udokumentowanie oraz ocena), które eliminują możliwość zastosowania procesu małżeńskiego skróconego przed biskupem, w szczególności zaś rodzą poważne wątpliwości w przedmiocie uzyskania przez niego pewności moralnej koniecznej do pozytywnego wyrokowania. Trzeba także sobie jasno uświadomić, że takie odesłanie sprawy na drogę procesu zwyczajnego w żadnym wypadku nie

66 <http://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/risposte-particolari>, dz. cyt.

67 Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, dz. cyt., s. 68.

68 Por. M. Konštanc Adam, „*Processus brevior*” *davanti al vescovo*, in: *Ius et iustitia XVIII. Acta XVI symposiumi iuris canonici anni 2016*, ed. Ján Duda, Kežmarok 2016, s. 59.

69 Zob. KPK, kan. 1687 § 1.

oznacza wydania wyroku negatywnego, lecz pozostaje jedynie alternatywną drogą poznania prawdy na temat zaskarżonego małżeństwa⁷⁰.

Zakończenie

W podsumowaniu warto przede wszystkim zaznaczyć, że w kanonicznym procesie dotyczącym orzeczenia nieważności małżeństwa zarówno pojednanie stron procesowych, jak i zawieszenie (we wszystkich przedstawionych formach), umorzenie czy też zrzeczenie się instancji może wystąpić tak na poziomie pierwszej, jak i drugiej instancji sądowej, aczkolwiek zgodnie z nowym kan. 1679, wyrok pozytywny – aby stał się wykonalny – nie musi być już dzisiaj potwierdzony przez sąd apelacyjny.

Gdyby natomiast ukazane sposoby innego zakończenia procesu małżeńskiego wystąpiły na poziomie Trybunału Apostolskiego Roty Rzymskiej, to wówczas należałoby zastosować prawo własne tego trybunału, konkretnie *Normae Romanae Rotae Tribunalis* z roku 1994, które w art. 63–70 stanowi – zresztą bardzo podobnie do norm kodeksowych, choć z własnym *proprium* – „de instantiae suspensione, peremptione et renuntiatione”⁷¹.

Podsumowując, należałoby stwierdzić, że reforma procesu małżeńskiego dokonana przez papieża Franciszka w roku 2015 jest na tyle dynamiczna, że należy ją odnieść również do zawieszenia, umorzenia oraz zrzeczenia instancji, które być może niecodziennie spotyka się w praktyce sądów Kościoła; winny być jednak przedstawione sytuacje prawne poprawnie stosowane w praktyce sądowej.

⁷⁰ Por. M. del Pozzo, *Il processo matrimoniale...*, dz. cyt., s. 205.

⁷¹ S. Berlingò, *La perenzione, diserzione e rinuncia delle cause in Rota e la loro riassunzione; un'applicazione al processo dell'„economia” canonica?*, w: *Le „Normae” del Tribunale della Rota Romana*, a cura di P. A. Bonnet, C. Gullo, Città del Vaticano 1997, s. 223–240.

SUMMARY

Suspension, Dismissal and Waiver in the Marital Process, in the Context of the Pope Francis's 2015 Litigation Reform

Church litigation, especially the canonical process concerning the adjudication of nullity of marriage ends, in most cases, with a judgement. This also is true for the canonical process, which is an ordinary litigation process, documentary process, and the new form of the canonical process, i.e. a shortened marital process before a bishop. The Code legislator foresees other forms for finishing the canonical process, as well. The following are among the above mentioned methods: suspension of an instance, temporary suspension of an instance, dismissal of an instance, and waiver of an instance. The suspension of the case instruction, namely, the legal proceedings and complementation of the collected material, in order to obtain the super rato dispensation, is a special case in the marital process. Furthermore, there is also a possibility to change the ordinary litigation process into a "consistory". It should also be indicated, especially from the practical point of view, that the present canonical marital process should be well prepared, just because it is intended to be finished in a relatively short period of time. In particular, at this point a great practical importance must be given to the pre-trial examination (conducted by a priest) proposed by the Pope Francis's litigation reform, that should be conducted in the new parish or diocese structures that were prepared for the believers, who live in separation or are divorced, and who question the validity of their marriage or believe that it is void. The above new structures could also be used as a venue for possible attempts to reconcile the spouses, of course, if it is still possible in practice. The Pope Francis's 2015 marriage litigation reform is dynamic to such extent that it also needs to be referred, when discussing suspension, dismissal and waiver that, perhaps, are not commonly seen in the practice of the church courts. However, legal situations that are applied in a correct manner should be presented.

Keywords: bishop, reconciliation, change, litigation reform, dismissal, suspension, waiver

Zawieszenie, umorzenie oraz zrzeczenie w procesie małżeńskim w kontekście procesowej reformy papieża Franciszka z 2015 roku

Proces kościelny, w szczególności kanoniczny proces dotyczący orzeczenia nieważności małżeństwa, najczęściej kończy się wydaniem wyroku. Dotyczy to również kanonicznego procesu małżeńskiego, czyli zwykłego procesu spornego, procesu dokumentalnego oraz nowej formy kanonicznego procesu małżeńskiego, tj. procesu małżeńskiego skróconego przed biskupem. Prawodawca kodeksowy przewiduje także inne formy zakończenia

procesu kanonicznego. Do wspomnianych sposobów należą: zawieszenie instancji, tymczasowe zawieszenie instancji, umorzenie instancji oraz zrzeczenie się instancji. Szczególnym przypadkiem w procesie małżeńskim jest zawieszenie instrukcji sprawy, czyli postępowania procesowego, oraz uzupełnienie zgromadzonego materiału celem otrzymania dyspensy *super rato*; ponadto istnieje także możliwość przekształcenia zwykłego procesu spornego w „proces biskupi”. Należałoby również podkreślić, przede wszystkim z praktycznego punktu widzenia, że współczesny kanoniczny proces małżeński, właśnie dlatego, że ma się zakończyć stosunkowo szybko, powinien być dobrze przygotowany. W szczególności dużego praktycznego znaczenia nabiera tutaj zaproponowane przez reformę procesową papieża Franciszka badanie przedprocesowe (duszpasterskie), które powinno odbywać się w nowych strukturach parafialnych lub diecezjalnych, a stworzonych dla wiernych będących w separacji lub rozwiedzionych, podających w wątpliwość ważność ich małżeństwa lub przekonanych o jego nieważności. Powyższe nowe struktury mogłyby posłużyć także jako miejsce, w którym można by podjąć ewentualne próby pogodzenia małżonków, naturalnie o ile jest to jeszcze praktycznie możliwe. Reforma procesu małżeńskiego papieża Franciszka z roku 2015 jest na tyle dynamiczna, że należy ją odnieść również do zawieszenia, umorzenia oraz zrzeczenia instancji, które być może niecodziennie spotyka się w praktyce sądów Kościoła; winny być jednak przedstawione sytuacje prawne poprawnie stosowane w praktyce sądowej.

Słowa kluczowe: biskup, pojednanie, przekształcenie, reforma procesowa, umorzenie, zawieszenie, zrzeczenie

BIBLIOGRAFIA

Źródła

1. Ojciec święty Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie, Kraków 2016.
2. Papież Franciszek, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. *List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus”*, reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Tarnów 2015.
3. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu pr. „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Città del Vaticano, gennaio 2016.

Literatura

1. Amenta P., *Lo scioglimento del vincolo matrimoniale; storia, legislazione e prassi*, Città del Vaticano 2017.
2. Andriano V., *La normativa canonica sul matrimonio e la riforma del processo di nullità*, Città del Vaticano 2016.
3. Berlingò S., *La perenzione, diserzione e rinuncia delle cause in Rota e la loro riassunzione; un'applicazione al processo dell'„economia” canonica?*, w: *Le „Normae” del Tribunale della Rota Romana*, a cura di P. A. Bonnet, C. Gullo, Città del Vaticano 1997, s. 223–240.
4. Daniel W. L., *The Abbreviated Matrimonial Process before the Bishop in Cases of „Manifest Nullity” of Marriage*, „The Jurist” 75 (2015), s. 539–591.
5. D'Ostilio F., *Sospensione o interruzione*, „Apollinaris” 95 (1992), s. 217–236.
6. Ejeh B. N., *Mitis Iudex Dominus Iesus: pregi e questioni aperte*, in: *Ius et iustitia XVIII. Acta XVI symposii iuris canonici anni 2016*, ed. Ján Duda, Kežmarok 2016, s. 237–256.
7. Erdő P., *Osservazioni sulla nuova regolamentazione del processo matrimoniale*, „Periodica” 105 (2016), s. 621–661.
8. Erlebach G., *Alcuni aspetti applicativi del processo ordinario secondo il motu proprio Mitis Iudex*, in: *Ius et iustitia XVIII. Acta XVI symposii iuris canonici anni 2016*, ed. Ján Duda, Kežmarok 2016, s. 153–175.
9. Góralski W., *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017.
10. Hebda B. A., *Reflections on the Role of the Diocesan Bishop Envisioned by „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, „The Jurist” 76 (2016), s. 137–157.
11. *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007.
12. Konštanc Adam M., *„Processus brevior” davanti al vescovo*, in: *Ius et iustitia XVIII. Acta XVI symposii iuris canonici anni 2016*, ed. Ján Duda, Kežmarok 2016, s. 55–75.
13. Malecha P., *La responsabilità del vescovo diocesano nel processo giudiziale matrimoniale dopo la promulgazione del „motu proprio” Mitis Iudex di papa Francesco*, in: *Ius et iustitia XVIII. Acta XVI symposii iuris canonici anni 2016*, ed. Ján Duda, Kežmarok 2016, s. 99–125.
14. Montini G. P., *L'accordo dei coniugi quale presupposto del processus matrimonialis brevior (can. 1683, 1° MIDI)*, „Periodica” 105 (2016), s. 395–415.
15. Palestro V., *L'istanza della lite (cann. 1517–1525)*, w: *Il processo matrimoniale canonico*, a cura di P. A. Bonnet, C. Gullo Città del Vaticano 1994, s. 539–566.

16. Paprocki T. J., *Implementation of "Mitis Iudex Dominus Iesus" in the Diocese of Springfield in Illinois*, „The Jurist” 75 (2015), s. 593–605.
17. Pozzo del M., *Il processo matrimoniale più breve davanti al vescovo*, Roma 2016.
18. *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015.
19. Rozkrut T., *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego, metropolity oraz konferencji biskupów za współczesny proces małżeński*, w: *Proces małżeński według motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, s. 37–52.
20. Rozkrut T., *Sądownictwo kościelne do Dekretu Gracjana*, w: *Memoriae Ecclesiae custos*, red. J. Jurkiewicz, A. Żurek, Tarnów 2013, s. 27–34 (Dzieje Diecezji Tarnowskiej, 3).
21. Zambon A., *Il motu proprio „Mitis Iudex”. Punto di vista di un giudice*, „Periodica” 105 (2016), s. 417–434.